

УДК 35.975(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.81>

«ДІЯ» ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Бліхар М.М.,

докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри адміністративного
та інформаційного права,
Національний університет «Львівська політехніка»

Мельник Ю.С.,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти,
Національний університет «Львівська політехніка»

Бліхар М.М., Мельник Ю.С. «Дія» як інструмент розвитку інформаційної сфери в Україні: правове регулювання в умовах воєнного стану.

Вказується, станом на сьогодні, інформація, як складний феномен, відіграє важливу роль у нашому буденному житті. У сучасних реаліях інформаційна сфера – це не тільки середовище обігу інформації, але й сприятливий простір для реалізації прав, свобод та інтересів людини.

У статті обґрунтовано, що правовий режим воєнного стану в Україні потребує особливого підходу до законодавчого регулювання інформаційної сфери з метою забезпечення національної безпеки. Використання застосунку «Дія» у складних умовах має ключове значення для координації дій управлінських структур, військових підрозділів та інших суб'єктів, діяльність яких сприяє зміцненню обороноздатності держави. Правове регулювання досліджуваного явища повинне передбачати чіткі процедури, відповідальність та обмеження з метою запобігання порушення інформаційних прав і основоположних свобод людини та громадянина. Відтак, констатується доцільність врахування того, що з метою прискорення діджиталізації Україна також повинна активно співпрацювати з міжнародними експертами та орієнтуватися на досвід цифрових країн. Тільки тоді «Дія» стане справді потужним інструментом розвитку інформаційної сфери України. Для захисту національних інтересів необхідно зважати на всі ризики, які виникають в процесі цифрової трансформації. Чимало питань, пов'язаних з наданням електронних послуг, потребують детального вивчення та пошуку шляхів вирішення. Врешті решт, з кожним днем Україна, як демократична, соціальна та правова держава, прагне бути на крок ближче до цілковитого задоволення важливих

потреб своїх громадян, включаючи інформаційні. Навіть під час дії правового режиму воєнного стану, коли інформація стала психологічною зброєю, органи державної влади продовжують працювати над ідеєю утвердження діджитал-суспільства. Очевидним є той факт, що будь-яке інформаційне явище чи процес потребує чіткого законодавчого регулювання. Саме тому, виникнення Порталу «Дія», як інструменту надання електронних послуг, викликало не тільки радість, але й збентеження серед мас. Зважаючи на це, питання правового підґрунтя розвитку вказаного веб-порталу залишається актуальним, особливо в умовах війни.

Ключові слова: застосунок «Дія», інформаційна сфера, інформаційна безпека, правове регулювання, правовий режим воєнного стану, держава.

Blikhar M.M., Melnyk Yu.S. «Diia» as a tool for the development of the information sphere in Ukraine: legal regulation in the conditions of martial law.

It is indicated that, as of today, information, as a complex phenomenon, plays an important role in our everyday life. In modern realities, the information sphere is not only an environment for the circulation of information, but also a favorable space for the realization of human rights, freedoms and interests.

The article substantiates that the legal regime of martial law in Ukraine requires a special approach to the legislative regulation of the information sphere in order to ensure national security. The use of the «Diia» application in difficult conditions is of key importance for coordinating the actions of management structures, military units and other entities whose activities contribute to strengthening the state's defence capabilities. The

legal regulation of the studied phenomenon should provide for clear procedures, responsibilities and restrictions in order to prevent the violation of informational rights and fundamental freedoms of a person and a citizen. Therefore, the expediency of taking into account the fact that in order to speed up digitalization, Ukraine should also actively cooperate with international experts and focus on the experience of digital countries. Only then «Diia» will become a truly powerful tool for the development of the information sphere of Ukraine. To protect national interests, it is necessary to take into account all the risks that arise in the process of digital transformation. Many issues related to the provision of electronic services require detailed study and the search for solutions. After all, every day Ukraine, as a democratic, social and legal state, strives to be one step closer to fully satisfying the important needs of its citizens, including informational ones. Even during the legal regime of martial law, when information has become a psychological weapon, state authorities continue to work on the idea of establishing a digital society. It is obvious that any informational phenomenon or process needs clear legislative regulation. That is why the emergence of the Diia Portal as a tool for providing electronic services caused not only joy, but also confusion among the masses. Considering this, the question of the legal basis for the development of the specified web portal remains relevant, especially in the conditions of war.

Key words: «Diia» application, information sphere, information security, legal regulation, legal regime of martial law, state.

Постановка проблеми. Станом на сьогодні, інформація, як складний феномен, відіграє важливу роль у нашому буденному житті. У сучасних реаліях інформаційна сфера – це не тільки середовище обігу інформації, але й сприятливий простір для реалізації прав, свобод та інтересів людини. Стрімкий науковий прогрес, активне використання інноваційних технологій і, врешті-решт, утвердження постіндустріального суспільства стали підґрунтям виникнення нових і нових інформаційних ресурсів. Однак, маючи динамічний характер, будь-який інформаційний процес не завжди є потрібним та корисним, а навпаки – може загрожувати безпеці конкретної особи, країни або ж цілого світового товариства.

Розвиток інформаційної сфери в Україні, на основі прозорості, доступності та актуальності, як і в інших пострадянських державах, розпочався лише наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття. За роки незалежності в нашій державі почали існувати зовсім нові правовідносини – інформаційні. Власне, основою виникнення

інформаційного права, як галузі, є право кожного, закріплене у статті 34 Конституції України, на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань, а також право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [1, с. 12]. Наразі, держава, її органи та посадові особи виступають головним гарантом конституційного права на інформацію, повна реалізація якого можлива лише в умовах демократизму та верховенства права.

Як правило, послаблення демократії завжди починається з обмеження вільного вираження власних думок. При цьому, негативним чинником, який впливає на стан забезпечення права на інформацію, є низька правосвідомість, а також інформаційно-правова культура громадян, посадових і службових осіб [2, с. 339]. Саме тому у 2019 році Міністерство цифрової трансформації запустило бренд цифрової держави. Після багатьох суперечок «нового» і «старого» покоління серед чиновників, з метою реалізації права кожного на доступ до електронних публічних послуг та інших послуг, звернення до органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій (зокрема відповідно до Закону України «Про звернення громадян»), благодійної (волонтерської) діяльності, отримання інформації з національних електронних інформаційних ресурсів, інших інформаційно-комунікаційних систем, яка необхідна для надання послуг, а також для проведення моніторингу та оцінки якості послуг у деяких випадках, все ж таки було створено Портал «Дія» [3]. Така модернізація інформаційної сфери була вкрай потрібна задля налагодження взаємовідносин між громадянами та державою, щоб все було швидко, зручно та просто.

У цьому контексті **метою наукової розвідки** є дослідження засад правового регулювання застосунку «Дія» як інструменту розвитку інформаційної сфери в Україні в умовах воєнного стану.

Стан опрацювання проблематики. Чимало проблемних питань використання застосунку «Дія» в Україні на сучасному етапі її становлення як держави були предметом аналізу науковців. Серед них такі, як: Міхровська М.С., Романенко Е.О., Тарасюк С.М., Тімашов В.О., Чиж І.С., Шемшученко Ю.С. та ін. Проте ще досі залишаються недостатньо вивченими питання, що стосуються саме правового регулювання застосунку «Дія» як інструменту розвитку інформаційної сфери в Україні в умовах воєнного стану. Відтак тема, обрана для дослідження у пропонованій статті є актуальною.

Виклад основного матеріалу. Зрозуміло, що «Дія» створювалась у відповідності з принципом ефективності, так як основною метою її запуску було вдосконалення механізму надання державних послуг задля комфорту людей. Від цього і походить назва Порталу, що в цілому звучить «Держава і я». Однак, не менш важливою є правова основа функціонування, оскільки ми говоримо не лише про веб-портал, але й про мобільний застосунок. Основним нормативно-правовим актом, що регулює питання, які пов'язані із метою, завданням та суб'єктами Порталу «Дія», є Положення про Єдиний державний веб-портал електронних послуг, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1137. Звичайно, важливе значення мають також інші законодавчі акти, наприклад Закони України «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг», «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», «Про електронні документи та електронний документообіг» тощо. Власне, створення нормативно-правової бази та впровадження різноманітних застосунків, вебсайтів і програм зміцнює інформаційний суверенітет держави та дозволяє швидше досягати стратегічних цілей.

Починаючи з 24 лютого 2022 року, в Україні введено особливий правовий режим – воєнний стан. Згідно із ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», такий режим вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності [4]. Зрозуміло, що повномасштабне вторгнення росії в Україну стосується також інформаційної сфери, яка у XXI столітті є рушійною силою розвитку демократичного суспільства. До прикладу, соціальні

мережі в умовах гібридної війни перетворилися на своєрідне емоційне поле битви. Адже це ще один фронт, на якому відбувається боротьба. В умовах сьогодення постає питання: чи залишається використання «Дії» актуальним під час воєнного стану? Варто розпочати з того, що Портал «Дія» та мобільний застосунок «Дія» є частинами одного сервісу, але мають деякі відмінності у функціональності та доступі до послуг. Так, обидва дозволяють скористатися державними сервісами, проте мобільний застосунок має більше можливостей, до прикладу використання GPS для визначення місцезнаходження користувача. Крім цього, Портал «Дія», як і інші сайти, можна відвідати через веб-браузер на будь-якому пристрої з доступом до мережі Інтернет. Тобто, зважаючи на численні обстріли нашої країни з боку ворога, наслідками яких є відключення електрики, ураження комунікаційних мереж, недоступність інтернет-сервісів, використання Порталу «Дія» в таких випадках стає неможливим. Натомість, мобільний застосунок «Дія» доступний лише для гаджетів, які мають операційну систему iOS або Android. Загалом, вебпортал включає в себе ширший спектр послуг, а мобільний додаток слугує зберіганню важливих електронних документів, що посвідчують особу чи її статус.

Тому, очевидним виявляється, що робота як застосунку, так і вебпорталу залежить від рівня доступу населення до мережі Інтернет та від ступеня розвиненості інформаційно-комунікаційних технологій. Результати аналізу багатовимірного індексу оцифрування в Україні за період з 2017 р. по 2022 р. (рис. 1) доводять, що в країні достатньо низькі значення аналізованого показника, особливо у 2017 р. – 0,22.

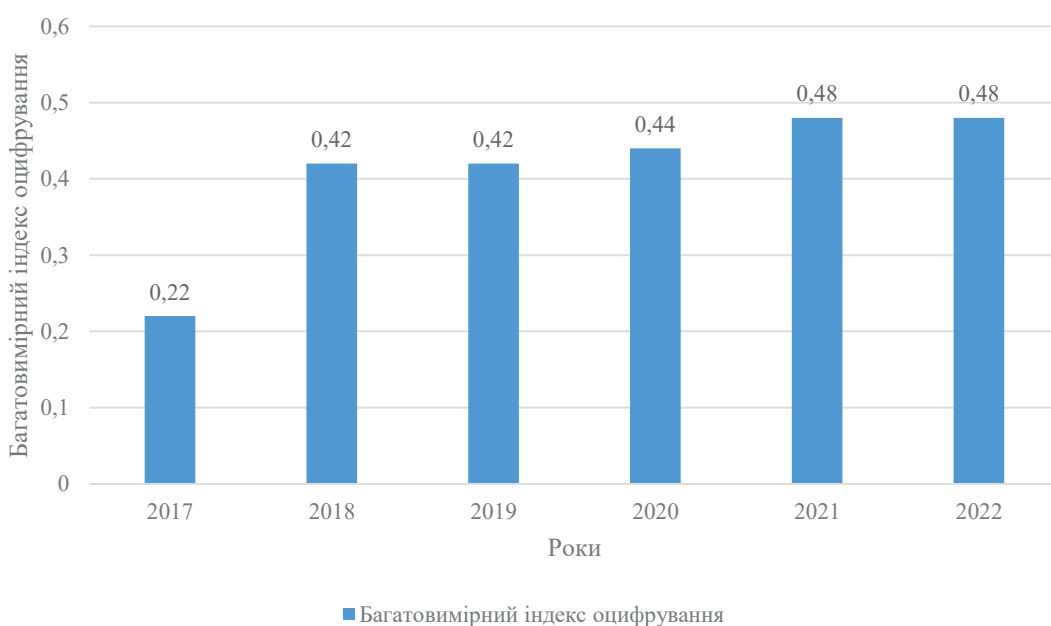


Рис. 1. Стан та динаміка зміни багатовимірного індексу оцифрування в Україні у 2017–2022 рр., млн. дол. США, %. Розраховано за: [5–10]

Така ситуація свідчить про те, що в Україні присутні вагомі проблеми у сфері цифровізації економіки, внаслідок чого спроможність забезпечити достатній рівень використання сучасних інформаційних комунікацій є достатньо низькою на фоні обмежених можливостей доступу населення до комп'ютерних послуг, комунікаційної інфраструктури та штучного інтелекту.

Як відомо, внаслідок ворожих дій чимало приватного майна було пошкоджено і саме «Дія» надала можливість подання онлайн-заявки на фінансову допомогу, враховуючи становище внутрішньо переміщених осіб. На початку 2022 року в мобільному застосунку також з'явилася нова послуга «Захист». З її допомогою українці можуть дізнатися про базові правила кібербезпеки та в яких реєстрах є інформація про них [11]. Мова йде про захист персональних даних, адже безпека громадян України зараз – це безпека цілої держави. «Дія» – це також один із засобів допомоги малому та середньому бізнесу, що є не менш важливим у такий складний час. На жаль, підприємництво нашої країни глибоко постраждало з моменту збройної агресії росії проти України: території стали окуповані, працівники були позбавлені робочих місць, фінансування бізнесу скоротилось, а роботодавці втратили надію на подальший розвиток власної справи.

З одного боку, усі переваги є зрозумілими та очевидними, але з іншого, слід наголосити і на недоліках запуску Порталу «Дія». По-перше, хоч в Україні на законодавчому рівні наявне Положення Єдиного державного вебпорталу електронних послуг, однак відсутні правила використання мобільного застосунку та, відповідно, механізм контролю за дотриманням цих правил. По-друге, очевидним є той факт, що далеко не всі громадяни України мають доступ до «Дії». Йдеться про людей похилого віку, які не володіють сучасними смартфонами, або ж недієздатних осіб, які не до кінця розуміють, як правильно користуватися електронними послугами. По-третє, під час використання додатку можливе перехоплення персональних даних. Деякі експерти у галузі кібербезпеки вважають, що «Дія» недостатньо добре захищена і не може на 100% гарантувати надійне зберігання е-документів, інші – що витік даних неможливий, тому цей факт залишається неоднозначним.

Однак, варто констатувати поступове та стабільне зростання частки населення, яке одержує доступ до електронних послуг, що підтверджується результатами досліджень обсягів комп'ютерних послуг, наданих в Україні та часткою їх експорту у ВВП країни впродовж 2015–2022 рр. (рис. 2).

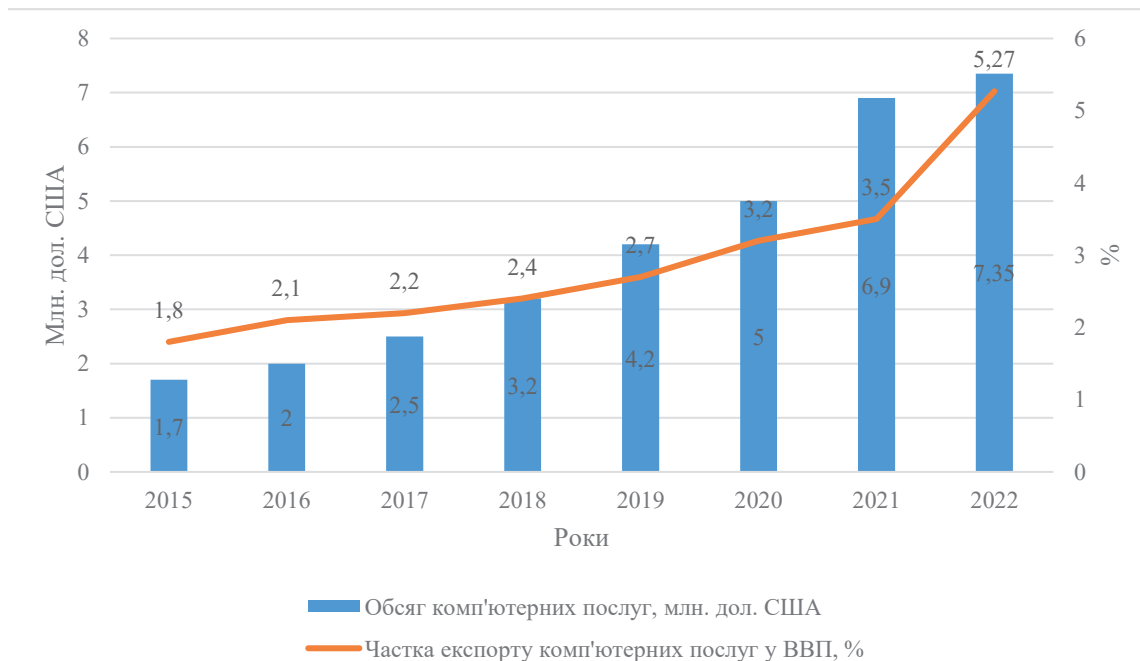


Рис. 2. Стан та динаміка зміни обсягів комп'ютерних послуг та частки експорту комп'ютерних послуг у ВВП в Україні у 2015–2022 рр., млн. дол. США, %.

Розраховано за: [12]

Як засвідчують результати проведених досліджень в Україні впродовж 2015–2022 р. спостерігається позитивний зростаючий тренд щодо обсягів наданих комп'ютерних послуг із 1,70 млн. дол. США у 2015 р. до 7,35 млн. дол. США у 2022 р. (темп зростання 26,8%), збільшення яких зафіксовано у 4,32 раза, що обумовлено значним попитом на цифрові послуги навіть в період запровадження спеціального правового режиму воєнного стану. Водночас, зростання цифрових трендів та стратегій цифровізації в умовах сучасності під впливом існуючих викликів і небезпек показники експорту інформаційно-комп'ютерних послуг також мають тенденцію до зростання із 1,80% у 2015 р. до 5,27% у 2022 р.

Ще одним цікавим, актуальним і доволі болючим постає питання проведення виборів в Україні, враховуючи нинішню ситуацію. Одні стверджують, що це абсолютно недоцільно та неможливо, а інші – що саме голосування за допомогою «Дії» може вирішити дану проблему. Враховуючи всі «за» і «проти», можна впевнено сказати, що провести прозорі, прямі та чесні вибори в Україні наразі неможливо. Так як багато наших громадян перебувають на окупованих територіях, в тому числі військовослужбовці, які знаходяться в зоні активних бойових дій, використати український мобільний застосунок їм не вийде.

Беззаперечним є той факт, що цифрове урядування повністю перекреслює концепцію «управління заради управління» й переходить у площину «управління для задоволення потреб громадян» [13, с. 275]. Цей стратегічний напрям розвитку держави спрямований на забезпечення не лише доступності, але й прозорості діяльності державних органів, що вкрай важливо у воєнний період. Залучення громадськості до процесу управління за допомогою електронних інструментів, таких як петиції чи платформи для обговорення законопроектів, сприяє підвищенню рівня довіри до державних і соціальних інститутів. Цифрова держава – це не тільки про оптимізацію роботи урядовців, але й про зменшення бюрократичних бар'єрів і трансформування інформаційної сфери. Якщо ми хочемо створити потужний український інтелектуальний ринок високих технологій, то включення питання про ІТ-розвиток України в п'ятірку головних пріоритетних напрямків державної політики є першочерговим завданням на цьому шляху [14]. Адже якісна інформаційна політика є основою захисту інформаційної безпеки всієї держави.

Висновки. Інформаційна сфера в Україні розвивається навіть в умовах воєнного стану. За останні роки Україна здійснила справжній прорив у діджиталізації. Створення веб-порталу «Дія» мало величезний вплив на цифровізацію

державних послуг. Регулярні оновлення «Дії» як інструменту розвитку інформаційної сфери в Україні свідчить про важливість цього інноваційного рішення для модернізації процедури надання державних послуг. Аналіз правового регулювання функціонування веб-порталу та мобільного застосунку дозволяє зрозуміти, що для забезпечення їх ефективної роботи необхідне вдосконалення законодавчої бази. Зараз особливої уваги потребує питання захисту персональних даних громадян, забезпечення кібербезпеки та вирішення кризових ситуацій.

В контексті ризиків, пов'язаних з війною, Портал, а тим більше мобільний додаток, не може виконувати свої функції як належить. «Дія» справді має потенціал стати вагомим частинкою у процесі перетворення паперового хаосу на цифрові рішення. Для цього необхідно продовжувати роботу з покращення її технічних та правових характеристик з урахуванням специфічних викликів, що ставляться перед державою сьогодні. «Дія» значно розширила свої можливості під час війни, запустивши послуги із надання допомоги переселенцям, компенсацію за пошкоджене майно та фінансову допомогу підприємцям і працівникам із регіонів, де проходили бойові дії.

На жаль, чимало інформаційних правовідносин в Україні, які виникли доволі нещодавно, залишаються нерегульованими та потребують законодавчого регламентування. Низький рівень інформаційно-правової культури, що зумовлений стереотипами про надійність паперової документації, має неабиякий вплив на правосвідомість в цілому. Незважаючи на це, Україна стала першою країною у світі, яка запустила електронні документи, і саме цим нам варто пишатися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Шемшученко Ю.С., Чиж І.С. Правове забезпечення інформаційної діяльності в Україні. Київ: Юридична думка, 2006. 384 с.
3. Питання Єдиного державного веб-порталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг: Постанова Кабінету міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1137. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-%D0%BF#n15>.
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

5. DiGiX 2017 Update: A Multidimensional Index of Digitization. Noelia Cámara. URL: <https://www.bbvaresearch.com/wp-content/uploads/2017.pdf>.
6. DiGiX 2018 Update: A Multidimensional Index of Digitization. Noelia Cámara. URL: <https://www.bbvaresearch.com/wp-content/uploads/2019.pdf>.
7. DiGiX 2019 Update: A Multidimensional Index of Digitization. Noelia Cámara. URL: <https://www.bbvaresearch.com/en/publicaciones/digix-2019-tracking-digital-evolution>.
8. DiGiX 2020 Update: A Multidimensional Index of Digitization. Noelia Cámara. URL: <https://www.bbvaresearch.com/en/publicaciones/digix-2020-update-a-multidimensional-index-of-digitization>.
9. DiGiX 2021 Update: A Multidimensional Index of Digitization. Noelia Cámara. URL: <https://www.bbvaresearch.com/wp-content/uploads/2021/pdf>.
10. DiGiX 2022 Update: A Multidimensional Index of Digitization. Noelia Cámara. URL: <https://www.bbvaresearch.com/wp-content/uploads/2022.pdf>.
11. «Дія». URL: <https://plan2.diia.gov.ua>.
12. Платіжний баланс у 2015-2023 рр. Національний Банк України. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/State_y.pdf.
13. Міхровська М.С. Цифрове урядування як новий рівень взаємодії держави та суспільства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 272–275. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/70/>
14. Сучасний стан та необхідність реформування інформаційного законодавства. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_9249/